

UOT 82 (091)

G.S.Səfərova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
gunel84@yahoo.com

TƏZKİRƏ ƏNƏNƏSİ VƏ CƏFƏR RƏMZİ

Açar sözləri: təzkirə, ərəb, fars, şeir, kitab, qəzəl, müxəmməs, məhəbbət, vətən, molla, cəhalət, elm

Məqalədə “təzkirə” sözünün mənası, ilk qaynaqları, ərəb, fars, Osmanlı şairlərin bioqrafiyasından bəhs edən ilk təzkirələr haqqında ümumi məlumat verilmiş, Azərbaycan təzkirəçilik tarixinə nəzər salınmışdır. Azərbaycan təzkirəçilik ənənəsinin çağdaş dövrdə layiqli davamçısı Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin ikicildlik “Deyilən söz yadıgandır” əsəri geniş şəkildə tədqiqata cəlb olunmuş, hər iki kitabda toplanmış şairlərin şeirlərindən nümunələr gətirilmiş, mövzu baxımından araşdırılmışdır. Hər iki cildi nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, kitabların hər birində klassik üslubda yazılmış qəzəllər, aşıq poeziyasına aid şeirlər, satirik üslubda yazılmış şeir nümunələri öz əksini tapmışdır. Kitablarda əksini tapan həm aşıq, həm də klassik şeir üslubunda yazılmış şeirlərin əsas mövzuları vətən, vətənə məhəbbət, vətən həsrəti, ana torpağın müqəddəsliyi, valideynə məhəbbət, eşq, məhəbbətin tərənnümü və s. olmuşdur. Satirik üslubda yazılmış şeirlərdə isə min cür fırlaqla xalqı soyan mollalar, əyri yolla vəzifəyə gəlmiş müdirilər, halal zəhmətlə dolanmayanlar, haram işlərlə məşğul olanlar, ailənin dəyərini bilməyənlər kəskin şəkildə tənqid olunmuşdur.

Г.С.Сафарова

ТРАДИЦИЯ ТАЗКИРА И ДЖАФАР РАМЗИ

Ключевые слова: тезкире, араб, перс, поэзия, книга, газель, мухаммас, любовь, родина, молла, невежество, наука

В статье дана общая информация о значении слова «тезкире», его первые источники, о первых тезкире, которые рассказывают про биографии арабских, персидских и османских поэтов, рассмотрена история тезкире в Азербайджане. 2-томная работа достойного продолжателя Азербайджанской традиции тезкире в современной эпохе Джафара Рамзи Исмаилзаде «Сказанное слово – память» был привлечен к широкому исследованию, были приведены примеры из стихов поэтов, собранных в двух томах и исследованы с точки зрения предмета. При рассмотрении каждого из двух томов становится ясным, что каждая из книг содержит газели, написанные в классическом стиле, стихи об ашугской поэзии, поэтические образцы сатирического стиля. Главные темы стихов, написанных как в ашугском, так и в классическом стиле, отраженные в книгах являются родина, любовь к родине, тоска по родине, священство родной земли, любовь к

родителям, любовь, похвала любви и т.д. А в стихах, написанных в сатирическом стиле были жестко раскритикованы муллы, которые грабят людей тысячами способами, директора, которые заняли пост нечестным путем, те, которые не живут на честный труд, люди, занимающиеся греховными делами и те, которые не знают ценность семьи.

G.S.Safarova

THE TRADITION OF TAZKIRA AND JAFAR RAMZI

Keywords: *tazkira, arabic, persian, poem, book, ghazal, muhammas, love, homeland, mullah, ignorance, science*

In the article it was given general information about the meaning of the word "tazkira" (collection of biographies), its first sources, the first tazkiras about the Arabic, Persian and Ottoman poets' biographies, was reviewed the history of Azerbaijani tazkira. A worthy successor of Azerbaijan tazkira tradition Jafar Ramzi Ismayilzadeh's two volumes work "Spoken word is memory" is widely involved in research, were brought examples from the poems of poets collected in every 2 books and has been studied in terms of subject. When looking at both skins, it is clear that each of the books contains ghazals written in classical style, poems about ashug poetry and poetic samples of satirical style. The main themes of poems reflected in the books written both in ashug and classical poetry were homeland, love for motherland, longing for homeland, holiness of native land, love for parents, love, praise of love and so on. In poems written in satirical style were sharply criticized mullahs who robbed the people with a thousand frauds, managers coming to work in a crooked way, people not living in a halal way, men engaging in haram work, people not knowing the value of the family.

Təzkirə tarixinə və nəzəriyyəsinə nəzər saldıqda görürük ki, təzkirə ərəb sözü olan "zıkr" kökündən yaranıb, təfilə vəznində bir kəlmədir, "anmaq", "xatırlamaq" mənasını verir. Təzkirə əsasən "xatırlamaq" ifadəsinə yaxın mənada işlənir.

Təzkirə ənənəsinin kökləri müsəlmanların ilk dövrlərində yaranmış olan təfsir və hədis elminə qədər gedib çıxır. Təzkirə ilk dəfə ərəblərdə yaranmışdır. Ərəblərin "təbəqə" adı ilə yazdıqları əsərlər iranlılar və türklər tərəfindən inkişaf etdirilərək təzkirə adını daşımışdır. Təzkirəçilik tarixində XII əsrin tanınmış türk mütəfəkkiri Fəridəddin Attarın "Təzkirətül-övliya" əsərinin böyük rolu olmuşdur. Təzkirə ərəblərdən sonra farslara, oradan da türklərə keçmişdir.

XII əsrin sonlarında ərəbcə yaranan əsərlər öz yerini farsca yazılmış nümunələrə verməyə başladı. Farsca yazılmış ilk nümunə Məhəmməd əl-Ovfinin "Lübalül əlbab" (1221) əsəridir. Bu sahədə türkcə yazılmış ilk təzkirə

Əlişir Nəvainin “Məcalisün-nəfais” (1441-1501) əsəridir. Bu əsər Anadoluda yaranan digər təzkirələr üçün qaynaq olmuşdur.

Osmanlı şairlərinin bioqrafiyaları ilə bağlı ilk təzkirə 1538-ci ildə Osmanlıların onuncu padşahı Sultan Süleyman Qanununin dövründə yazılmış Səhi bəyin “Həşt-behişt” əsəridir. Türkçə təzkirə ənənəsi şərq türkcəsi ilə başlamış, ancaq öz inkişafını davam etdirə bilməmişdir. Nəvidən sonra yalnız Sadiqi ikinci bir nümunəni ərsəyə gətirmişdir .

Azərbaycanlı təzkirəçilər təzkirəni XVI əsrdən etibarən qələmə almağa başlamış, Herat təzkirəçilik məktəbini əsas götürmüşlər.

Sam Mirzənin ilk Azərbaycan təzkirəsi olan “Töhfe-yi-Sami” əsəri və Sadiq bəy Əfşarın “Məcməül-xəvas” təzkirələri Səfəvi dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı, Əhdi-Bağdadinin “Gülşəni-şüəra”sı Bağdadda yaşayıb-yaradan, o cümlədən Osmanlı ölkəsinə mühacirət etmiş şairlərimizin həyat və yaradıcılığını öyrənmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Qırxdan artıq təzkirə azərbaycanlı təzkirəçilər tərəfindən qələmə alınsa da, bunlardan çox az hissəsi tədqiq olunmuşdur. İlk dəfə Azərbaycan təzkirəçiləri haqqında sistemli tədqiqat aparan Vüsalə Musalı olmuşdur. Ondan öncə bəzi təzkirələr tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olsa da, məsələyə ayrı-ayrı monoqrafiya, dissertasiya və məqalələrdə toxunmaqla kifayətlənmişlər.

Vüsalə Musalı qeyd edir ki: “Aparduğumuz tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, azərbaycanlı təzkirəçilər bu janrda 46 əsər qələmə almışlar. XVI əsrdə 4, XVII əsrdə 2, XVIII əsrdə 5, XIX əsrdə 22, XX əsrdə 12, XXI əsrdə 1 təzkirə yazılmışdır” [4, s.11] .

Vüsalə Musalı təzkirələri aşağıdakı şəkildə təsnif etmişdir: təbəqə, əlifba, coğrafi, xronoloji, systemsiz, ədəbi nümunə janrına görə. Əhatə etdiyi coğrafiyaya görə təzkirələri üç hissəyə ayırmışdır: ümümşərq, ümümazərbaycan, məhəlli.

Azərbaycan təzkirəçiliyi tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, təzkirəmiz XV-XVI, XVII-XVIII, XIX-XX əsrlərə bölünə biləcək inkişaf mərhələləri keçmişdir. Birinci mərhələdə Herat təzkirə məktəbinin təsiri özünü göstərmiş, ikinci mərhələdə fars təzkirəçilik ənənəsi önəm kəsb etmiş, üçüncü mərhələdə təzkirə milli-məhəlli xarakter almışdır.

Təzkirəçilik ənənəsinin çağdaş dövrdə ən layiqli davamçılarından biri ədəbiyyatşünas-alim Cəfər Balaəmi oğlu İsmayılzadədir. Cəfər Rəmzi üçcildlik “Deyilən söz yadigardır” əsərini yazmaqla ədəbiyyatımıza böyük töhfə vermişdir. Üçüncü cild işıq üzü görməmişdir. Cəfər Rəmzinin dövlət arxivləri, şairlərin əlyazmaları və şeir həvəskarlarının cümlələrindən topladığı materialların demək olar ki, 95 faizdən çoxu cəmiyyətə məlum deyildir.

Cəfər Rəmzi İsmayılzadə “Deyilən söz yadigardır” təzkirəsinin ilk cildini “Yazıçı” nəşriyyatında çap etdirmişdir. Təzkirənin bu cildi haqqında 5 məqalə yazılmış, bəzi iradlar bildirilsə də, hər beşində əsər müsbət

qiymətləndirilmişdir. Təzkirə xronologiya, yəni şairlərin anadan olduqları illər üzrə, diyarşünaslıq bibliografiyasının metodikası əsasında tərtib olunmuşdur. Təzkirə xalq şairi Süleyman Rüstəmin “Bir neçə söz” adlı müqəddiməsi ilə başlayır. Süleyman Rüstəm müqəddimədə haqlı olaraq bildirir ki, qədim və zəngin tarixə malik Azərbaycan ədəbiyyatının hərtərəfli və dərinədən öyrənilməsi ədəbiyyatşünaslığın qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdəndir. İnqilabdan əvvəl Azərbaycanın müxtəlif guşələrində: Qarabağ, Şirvan, Naxçıvan, Təbriz, Bakı və başqa mədəniyyət mərkəzlərində fəaliyyət göstərmiş, müxtəlif ədəbi məclislərdə yaxından iştirak etmiş görkəmli nümayəndələrin əsərləri çap olunmuş, yaradıcılığı haqqında elmi məqalə və monoqrafiyalarda bəhs olunsa da, Abşeronda yaşayıb-yaratmış əksər şairlərin əsərləri toplu şəkildə nəşr olunmamış, demək olar ki, onlar haqqında təsəvvür belə formalaşmamışdır. Cəfər Rəmzinin 1928-ci ildən etibarən Bakıda – Abşeronda yazıb-yaratmış 87 şairin müxtəlif poetik nümunələrini bu kitabda toplu halında əks etdirməsinin əsas səbəbi məhz cəmiyyətdə təsəvvür yaratmaq, bu şairlər haqqında onları məlumatlandırmaqdan ibarət olmuşdur.

Təzkirənin əsas məziyyətlərindən biri də bura XIII əsrin nümayəndəsi olan Nəsir Bakuyidən başlayaraq sovet dövründə yaşayıb-yaratmış Abşeron şairlərinin əksəriyyətindən şeir parçaları daxil edilməsidir.

Cəfər Rəmzi kitaba Əlisəttar İbrahimov, Ağahüseyn Rəsulzadə, Bədri Seyidzadə, Xədicə Seyidzadə, Həsən Səyyar, Əbdülxalıq Cənnəti, Əbdülxalıq Yusif, Ağadadaş Müniri, Əliabbas Müznib, Azər Buzovnalı, Əmin Abid, Nemət Bəsir, Səməd Mənsur, Əliməmməd Ricayi kimi ədəbiyyat tarixi kitablardan tanıdığımız şairlərlə yanaşı, elm aləminə məlum olmayan, əsas peşəsi şairlik olmayan, yaxud şairlikdən əlavə digər fəaliyyət sahəsi ilə məşğul olan şəxslərin də həyatı haqqında az da olsa, müəyyən məlumat və şeirlərindən nümunələr daxil etmişdir. Belə ki, elm aləminə məlum olmayan Nəsir Bakuyi, Mirzə Həbib Qüdsi, Balasadiq, Mirzə Bağır, Muxtar Bisavad, Mirzə Məhəmməd Binəva, Əbdüləhəd Zəlil, İsmayıl Zəbih, Əsəd Pərvin, Ağakərim Salik, Ağadadaş Sürəyya və s. şairlər haqqında ilk məlumatı məhz bu təzkirə vasitəsilə əldə edir, şairlərin bioqrafiyasındakı yığcam məlumatlara əsasən onların həyat və yaradıcılığına dair müəyyən məlumata sahib oluruq.

Kitab müqəddimədən sonra XIII əsrin sonu – XIV əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış, Həsənoğlunun müasiri, elm aləminə məlum olmayan bakılı şair Nəsir Bakuyi haqqında məlumatla başlayır.

Cəfər İsmayılzadənin təzkirəni Nəsir Bakuyi ilə başlaması, kitaba Nəsrin bakılıları bir neçə vergidən azad edən, şəhərin abadlığı naminə fərmanlar verən Ərgün xanın III oğlu Xorasan hökmdarı Sultan Məhəmməd Ulcaytu Xudabəndəyə həsr etdiyi 11 bəndlilik müxəmməsi də daxil etməsi ədəbiyyatımız üçün bir neçə cəhətdən yüksək əhəmiyyət kəsb edir. Müxəmməs hələ Həsənoğlunun zamanında, yəni 700 il öncə də azərbaycanca yazan şairlərin

olduğunu ədəbi-tarixi fakt olaraq meydana çıxardı, həmin dövrdə Azərbaycan dilinin klassik dil olaraq büllurlaşmış olduğunu sübuta yetirdi.

Şeirdən aydın olur ki, Ərgün xanın III oğlu Xorasan hökmdarı Sultan Məhəmməd Ulcaytu Xudabəndə 23 yaşında ikən qardaşı Qazan xanın vəfatından sonra Təbrizə gələrək onun yerini tutmuş, bəkililərin xeyrinə fərmanlar vermişdir. Onun fərmanlarından biri hətta İçərişəhərdə yerləşən Cümə məscidi minarəsinin bünövrəsindəki kitabədə qorunub saxlanmışdır. Dövrün bir sıra şairləri kimi, Nəsir də bundan ilhamlanaraq bu müxəmməsi yazmışdır. Şeirdən eyni zamanda məlum olur ki, Nəsir ərəb və fars dillərini bilən qələmi bişmiş bir şair idi. Təəssüf ki, digər şeirləri barədə heç bir məlumat yoxdur.

Müxəmməs vasitəsilə bəzi tarixi hadisələri də öyrənmiş oluruq. Belə ki, Bakının hələ 700 il bundan öncə neft şəhəri kimi məşhur olduğunu da bu şeirdən öyrənirik. “Şəhrimiz Neffatə adın gərçi alğay xəlqərə” misrası buna aydın sübutdur.

Şeirdə dövrün hakim təbəqəsinə xidmət edən islam ideologiyasının təsiri də aydın şəkildə nəzərə çarpır:

Tərk edib şirki-cəlini gəldi tanrığa tərəf,
Dini islamni qəbul eylədi ol xeyrül-xələf.
Yengi islam buldi , verdi dini-islamgə şərəf,
Oldu kinə oqinə islaming ədası hədəf,
Yandı nirani-həsəddə atəşi-suzanilən [2, s.9]

Cəfər Rəmzi Nəsir Bakuyinin bu müxəmməsi ilə bağlı “Şair Nəsinin bir müxəmməsi haqqında” məqaləsində də ayrıca olaraq bəhs etmiş, müxəmməs barədə geniş məlumat vermişdir.

Kitabda XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Bakıda, ümumən Abşeronda yazıb-yaradan şairlərin əsərləri toplansa da, təəssüf ki, XIX əsrədək olan dövrdə yaşayan şairlərin əsərlərindən nümunələrə təsadüf olunmur. Heç şübhəmiz yoxdur ki, bu dövrdə də, yəni XIV-XVIII əsrlərdə Bakı və Abşeronda azərbaycanca yazan şairlər fəaliyyət göstərmişlər.

Kitaba daxil edilən şeirləri nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, şairlərin əksəriyyəti Füzuli, S.Ə.Şirvani kimi klassiklərin təsiri ilə yazıb-yaratmış, daha çox lirikaya önəm vermişlər. Belə ki, kitabda məhəbbət ruhunda, eşq, məhəbbət motivləri əsasında müxtəlif şeir şekillərində yazılmış lirik şeirlər üstünlük təşkil edir. Lirik şeirlərin mövzusunun klassik poeziyamızda olduğu kimi, məşuqənin gözəlliyinin tərənnümü, aşiqin məşuqəyə sonsuz məhəbbəti, məhəbbətdən doğan hicran, ayrılıq, qüسسə, kədər təşkil edir.

Əbdülhəd Zəlilin qəzəllərindən onun Şərq poetikasına dərinədən bələd olduğu bəlli olur. Əgər Zəlilin gözəli öz gözəlliyi ilə yarın qətlinə fərman verirdisə, Mirzə Abbas Şahinin gözəlliyi ilə aləmi heyrət qoyan gözəlini istəməyən bir nəfər də çətin tapılar. O, öz gözəlini bu şəkildə tərənnüm edir:

Nə gözəl xəlq qılıb xalığın, ey yar, səni,
Yüzü gül, qönçədəhan, gözləri xumar səni.
Bəni heyrət götürüb bilməyirəm aləm ara
Görəsən bircə nəfər istəməyən var səni? [2, s.81]

Ağakərim Salikin şeirində aşiq öz məşuqəsindən, onun belini kəman kimi büküb, bağrını qan eləyib getməsindən şikayətlənir; Ağadadaş Müniri isə könlünə müraciət edir, aşıqın öz cananını canı ilə sevdiyini vurğulayaraq lazım gəlsə canını fəda etməsini rəva bilir, çünki ürək yalnız məşuqənin istədiklərini sevir.

“Deyilən söz yadigardır” əsərində ictimai məzmun kəsb edən mövcud quruluşdakı hərc-mərcliklərdən, haqsızlıqlardan, dövrdən, həyatın ağırlığından, kasıblıqdan şikayət edən, gerilik və cəhaləti tənqid edən motivlərə də yer verilmişdir.

1785-ci ildə Navahı kəndində ruhani ailəsində anadan olan Mirzə Baxış Nadim həm aşiq poeziyası, klassik şeir üslubunda yazdığı şeirlərdə, həm də satirik şeir və həcvlərində yoxsul həyat keçirdiyinə görə zəmanəsindən şikayət etmişdir.

Bu dövrdə yazıb-yaradan mütərəqqi fikirli şairlər yalnız şikayət etməklə qalmamış, hətta düçar olduqları, məruz qaldıqları zülmün, fəlakətlərin səbəblərini də aydınlaşdırmağa səy göstərmişlər. İyirmi yaşından tütün fabrikində əvvəl fəhlə, sonra usta işləyən, millətinin qəflətdə olmasından şikayətlənən Seyidmehdi Üryanın “Nədən?” şeiri bu baxımdan gözəl nümunədir.

Bildiyimiz kimi, inqilaba qədər olan dövrdə ədəbiyyatımızın əsas tənqid hədəflərindən biri xalqı qəflətdə saxlayan, onların üzünə cəhalət pərdəsi çəkən din və şəriət xadimləri və onların çirkin əməlləri idi. Bu dövrdə yazıb-yaradan Abşeron şairləri də biganə qalmaqaraq əsərlərində hər zaman bu mövzuya toxunmuşlar. “Deyilən söz yadigardır” kitabına nəzər saldıqda görürük ki, buradakı şeirlərin əksəriyyəti də məhz həmin mövzulara həsr olunmuşdur. M.A.Şahinin, M.Seydinin, H.Pərişanın, S.Mənsurun, Ə.Anatollunun, Ə.Sakitin, Ə.Rəqbətin və başqalarının şeirləri bu baxımdan xarakterikdir. Onların yaradıcılığında Sabir ədəbi məktəbinin təsiri aydın şəkildə özünü göstərir.

Atababa Hicri “Kəbə evinin əvvəli bütخانə degilmi?” deyərək bütخانə ilə məscidi eyniləşdirir. Əliheydər Asəf məscidi “bayquş yatağı” adlandırır, vaizlərin cənnət adlandırdığı yerdə cənnətdən əsər-ələmət olmadığını bildirir, mollaları lənətləyir, Səməd Mənsur mollaların elmsizliyi təbliğ etdiyini, insanları cahilliyə sürüklədiklərini vurğulayır, Ələkbər Sabit öz şeirində aləmin üzünə qara buludlar çəkib əhalini zülmət içərisinə salan mollaların xalqı soyub talamasını tənqid edir, Haşimbəy Saqib isə “Yalan deyil” şeiri vasitəsilə xalqımızı vaizlərə uymamağa, cəhalətdən xilas olmağa səsləyir. Əliheydər Rəqbət Sabirsayağı yazmış, bu yolla qəflət yuxusunda olan xalqı oyatmağa çalışmışdır. Bu baxımdan onun “Haqqı dana bilmirəm”, “Səndə də var, məndə

də” şeirləri səciyyəvidir. “Haqqı dana bilmirəm” şeirində Rəğbət özünün şəxsində xalqın eys-ışrətdə olub qəflətdə yatdığına diqqəti cəlb edir.

Kitabda toplanmış şairlərin şeirlərində o dövr üçün xarakterik olan elmə, maarifə çağırış motivləri də üstünlük təşkil edir. Maarif ocaqları olan məktəb, qiraətxanalar şairlər üçün əsas mövzulardan biri idi. Onlar xalqın maariflənməsi, elm, bilik əldə etməsi üçün böyük səylə çalışmış, xalqı sosial tərəqqiyə səsləmişlər.

Əsri-hazırda deyil heyf ki, azad qələm!

Yoxsa minlərcə edər möcüzə icad qələm! [2, s.53]

deyərək qələmin gücündən söz açan Əbdülxalıq Cənnəti xalqın gələcəyini elmdə, kitabda görür, “Kitab” şeirində kitabı yüksək qiymətləndirir. Əbdülxalıq Rəği xalqın maariflənməsində məktəbin rolunu diqqət mərkəzinə çəkir.

“Deyilən söz yadigar” kitabının ikinci cildi 1987-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Bu kitabı əslində kitabın 1981-ci ildə çap olunmuş birinci cildin davamı, daha təkmilləşdirilmiş forması hesab etmək olar. Kitabda XIII-XX əsrlərdə Abşeronda yaşayıb-yaratmış elm aləminə məlum olmayan, ya bəzi yerlərdə sadəcə olaraq adı çəkilmiş, yaxud da mənbələrdə müəyyən qədər haqqında məlumat olan Nəsir Bakuyi, Mirzə Həsib Qüdsi, Əbdülxalıq Cənnəti, Azər Buzovnalı, Səməd Mənsur, Əliabbas Müznib və başqa şairlərin indiyə qədər çap olunmamış, az yayılmış şeirləri öz əksini tapmışdır. Kitabda ümumilikdə 119 şair haqqında məlumat, şeirlərindən nümunələr verilmişdir. Bu şairlərdən 31-i haqqında məlumat birinci cildə də var idi. Cəfər Rəmzi ikinci cildə 88 şairi də əlavə etmiş, onlar haqqında ilk dəfə məlumat vermişdir ki, bunlar Mahmud, Mürsəl, Səfərəli, Aşıq Həsən, Piri Həsən oğlu, Məmmədtəqi Bayramzadə, Zəki Hacıad(Ərşi), Vəhhab Vəhib, Səlim Səyyah, Seyid Hüseyn Mirmöhşünzadə, Əliğa Bibak, Şəhrəbanu, Balaqardaş Mürsüd, Əliməhəmməd Ricayi, Hüseynqulu Sacid, Baba Cəbrayılöv və başqalarıdır. Cəfər Rəmzi bu cildə özü haqqında da kiçik məlumat və şeir nümunələrini əlavə etmişdir.

İslam Ağayev “Unudulanlara xatirə” adlı məqaləsində Cəfər Rəmzinin 1987-ci ildə çapdan çıxan “Deyilən söz yadigar” kitabının ikinci cildindən bəhs edərək təzkirəni yüksək qiymətləndirmiş, burada əksini tapan şairlər haqqında fikrini bu şəkildə ifadə etmişdir: “Kitabda təqdim edilən şairlərin əksəriyyəti xalq içərisindən çıxmışdır. Söz sənətinin nəhayətsiz səhrasında kiçik bir bulaq kimi çağlamış, bu sənətin çətin yolunda itib-batmışlar. Lakin bununla belə onların şeir aləmindəki kiçik izləri itməmiş, bizim üçün ötən günlərimizin mənəvi aləmindən bir çox maraqlı yadigarlar qoyub getmişlər. Ülvi məhəbbət, dostluğa sədaqət, xoşbəxt həyat arzuları, vətən qeyrəti, ictimai haqsızlığa etiraz kimi poetik fikrimizin əks-sədası olan bu nümunələr ümumilikdə klassik şeirimizin böyük məcrası ilə sıx birləşir” [1, s.8].

Kitabdakı şeirlər həm məzmun, həm də janr etibarilə rəngarəngliyi ilə seçilir. Təzkirəni nəzərdən keçirdikdə görürük ki, birinci cildə olduğu kimi,

ikinci cildə də klassik üslubda yazılmış qəzəllər, aşiq poeziyasına aid şeirlər, satirik üslubda yazılmış şeir nümunələri öz əksini tapmışdır. Bu şeirlərin əsas mövzusu vətənə məhəbbət, gözəlliğin tərənnümü, təbiət gözəlliklərinin təsviri, cəmiyyətdə hökm sürən ictimai eyiblərin tənqididir.

Birinci cildə olduğu kimi, burada da əksini tapan şeirlərin əsas mövzularından biri eşq, məhəbbətin tərənnümüdür. İstər aşiq şeir üslubunda, istərsə də klassik üslubda yazılmış şeirlərdə bunun şahidi oluruq. Belə ki, məhəbbət mövzusu “Məcməüş-şüəra”nın sədri Məhəmmədəğa Cürminin, onun müasiri Vəhhab Vəhibin, Atababa Hicrinin, Azər Buzovnalının, Muxtar Faiqin, Əli Fəhminin, Əli Yavuzun və başqalarının şeirlərində aparıcılıq kəsb etmişdir. XIX əsrin ikinci yarısında yaşayan, Vaqif ənənələrinin davamçısı Aşiq Həsən məhəbbət mövzusunda üstünlük vermişdir. Cəfər Rəmzi onun “Leyli” şeirini kitaba daxil etmişdir. Qoşmada gözəlin həsrətindən şam kimi yanan aşiq Həsənin Leylidən giley-güzarı təsirli şəkildə qələmə alınmışdır.

Kitabda toplanmış şeirlərin aparıcı mövzularından birini də vətən, vətənə məhəbbət, vətən həsrəti, ana torpağın müqəddəsliyi, valideynə məhəbbət təşkil edir. Həm aşiq poeziyası, həm də klassik şeir üslubunda şeirlər yazan Mirzə Baxış Nadimin aşağıdakı şeirində öz elindən, doğma yurdundan ayrı düşmüş birinin fəryadı açıq-aydın özünü göstərir:

Gecə-gündüz qan-yaş töküb ağlaram,
Vətən tərkin qılıb, eldən ayrıldım.
Bibəhrədir, heç görmədim səfasın,
Bağban idim, qönçə güldən ayrıldım [3, s.13].

Müəllim və jurnalist kimi xüsusi xidmətləri olan Böyükağa Qasımzadənin “Vətən sevgisi” şeirində vətənə məhəbbət yüksək şəkildə tərənnüm olunur. Sona Məmmədzadə “Vətən” şeirində ana torpağın müqəddəsliyini vəsf edir, Teymur Rəvani “Ürək sözü” şeirində vətənin müqəddəsliyindən bəhs edərək vətənə sonsuz məhəbbətini bildirir.

Təzkiyədə toplanan digər şairlərin, o cümlədən Azərbaycan məktəblərində uzun müddət müəllim işləmiş folklorşünas Bəbir Məmmədzadə, Böyükağa Faiq, Ağaəmi Əliyevin də şeirlərində vətənə məhəbbət öz əksini tapmışdır.

“Deyilən söz yadigardır” kitabının bu cildində də cəhalət, gerilik, zəmanədən şikayət, bütün bunlara müqabil elmə, maarifə çağırış motivləri özünü göstərir. XIX əsrin ikinci yarısında yaşamış, “Bilmərəm” şeirindən cəmi 3 bənd qalmış Şəhrəbanu çörəyin bahalığından, dərdinə kimsəyə deyə bilmədiyindən şikayətlənir. Mütərəqqi fikirlə Mirzə Həsib Qüdsi kimi şairlər isə elmi təbliğ edirlər, çıxış yolunu maariflənməkdə görürlər.

Kitabda sülhə, sədaqətə çağıran şeirlər də üstünlük təşkil edir. Musa Səlaminin “Sülh nəğməsi”, Hüseyn Natiqin “Oktyabr hədiyyəsi”, “Qızıl əsgər nəğməsi”, Şövkət Qafarovun “Uğurlar olsun”, Mirrəhim Ələsgərlinin “Salam, doğma Azərbaycan” şeirləri bu baxımdan xarakterikdir. Şövkət Qafarov Asiya-

Afrika ölkələri yazıçılarına həsr etdiyi “Uğurlar olsun” şeiri xalqlar arasında dostluğu, azadlığı təbliğ edir.

Bu kitabda da Sabir ədəbi məktəbinin təsirilə onun satirik ruhunda yazan şairlərin əsərləri çoxluq təşkil edir. Bu baxımdan XIX əsrin ikinci yarısında yaşamış, fəhləliklə güzəran keçirmiş Məhəmmədtəqi Saleh oğlu Bayramovun, Piri Həsən oğlunun, Əliheydər Asəfin, Əliabbas Müznibin, Məhəmməd Səmədoğlunun, Əsgər Heybətovun və başqalarının adları xüsusilə qeyd edilməlidir. Mollaların min cür fırıl-daqla xalqı soyub talaması, mövhumatın puçluğu onları dövrünün çatışmazlıqlarını tənqid etməyə, mənfi tiplərin obrazını yaratmaqla xalqı bu çirkəbdən, bataqlıqdan xilas etməyə, bəsirət pərdəsini üzlərindən qaldırmağı təbliğ etməyə vadar edirdi.

Məhəmmədtəqi Bayramov “Can üstə olan qoca Əbdürrəşidin dilindən” şeirində mənfi tipi öz dili vasitəsilə ifşa edir:

Məni-bədbəxti əcəb çərxi-fələk eylədi xar,

Oynadım, tutmadı nəqşim, evimi yıxdı qumar [3, s.25].

Əsgər Heybətov “Dəvətnamə” satirasında həftədə neçə dəfə məclis quran, dəvətnamə paylayaraq camaatı xərcə salanları, Sabiranə tərzdə yazdığı “Arvad tənəsi”ndə arvad hesabına müftə yeyib yatan tənbel kişiləri, Əliabbas Müznib “Tövsiyə”də nəslə xələl gətirən yaltaqlığı, Piri Həsən oğlu “Mollalar” satirasında savadsız mollaları, pulla cənnəti satan yalançı mərsiyəxanları tənqid atəşinə tutur.

Qulam Feyzullayevin obrazlılığı ilə seçilən satiralarında əyri yolla vəzifəyə gəlmiş müdirilər, halal zəhmətlə dolanmayanlar, haram işlərlə məşğul olanlar, ailənin dəyərini bilməyənlər kəskin şəkildə tənqid olunur, bunun üçün şair sadə dildən istifadə edərək onların daxili aləminə güzgü tutur, onların simasını bütün dərinliyi ilə üzə çıxarır. “Əvvəlki müdir” şeirində şair indiki müdiri əvvəlki müdirilə müqayisə edərək onların iç üzünü açır, “Lal elə” şeirində qızına sanki nəsihət verməklə əslində dövrün qızlarının bir evdə gəlin olarkən etdiyi yaramaz hərəkətləri ifşa edir, qızları satirik yolla düzgün yola səsəyir, “Otuz üç faiz alır” satirasında isə yoldaşından ayrılmış kişinin arvadsız evdə çətin şəraitdə yaşamasından, uşaqları üçün aliment vermək istəməməsindən danışaraq gənclərə ailələrini dağıtmamağı təbliğ edir. Şair ticarətçiləri tənqid edən “Qoyma getsin” satirasını Sabirə nəzirə yazmışdır.

İslam Ağayevin qeyd etdiyi kimi, doğrudan da bu şeirlərdə “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalı üslubunun rüşeymləri görünür.

Cəfər Rənzinin təzkirəyə Şəhrəbanu, Ümgülsüm Sadıqzadə, Sona Məmmədzadə, Xədicə Həsənova, Xanımana Abbasova, Hökumə Əliyeva, Tamilla Şəfəq kimi qadın şairlərin haqqında məlumat, şeirlərindən nümunələr daxil etmişdir. Ümgülsüm Sadıqzadə görkəmli yazıçı Seyid Hüseynin həyat yoldaşı idi. 1914-cü ildən müxtəlif dövrü mətbuat səhifələrində əsərlərini çap etdirən Ümgülsümün beş şeiri təzkirəyə daxil edilmişdir.

Cəfər Rəmzinin təzkiyəyə respublikamızın Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, əməkdar müəllim Zərbəli Səmədovun “Şərq qızı” şeirini daxil etməklə onun gənc yaşlarında Nafiz təxəllüsü ilə şeirlər yazdığını ictimaiyyətə tanıtması, istedadlı şair Səməd Mənsurun qardaşı oğlu Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunda müəllimlikdən kafedra müdiri vəzifəsinə qədər yüksələn əməkdar elm xadimi, texnika elmləri doktoru, professor, 600 səhifədən artıq elmi əsərin müəllifi Zəki Kazımzadənin iki şeirini də kitaba daxil etməsi təqdirəlayiqdir.

Vaqif Səmədov Cəfər Rəmzinin “Deyilən söz yadigardır” kitabı ilə elm aləminə gətirdiyi töhfənin dəyərindən bəhs edərək “Yadigar misralar” məqaləsini klassik ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi Hüseyn Cavidin sözləri ilə başlayır:

Bəxtiyarsan, əgər, çəkdiyin əmək

Cahan sərgisinə versə bir çiçək [5, s.4].

Biz isə sonda bu şeiri qeyd etməyi lazım bildik. Doğrudan da, Cəfər Rəmzinin ədəbiyyatımız üçün gördüyü işin, çəkdiyi zəhmətin qiyməti yoxdur.

ƏDƏBİYYAT

1. *Ağayev İ.* Unudulanlara xatirə. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1989, 27 yanvar
2. *İsmayılzadə C.R.* Deyilən söz yadigardır. Bakı: Yazıçı, 1981, 330 s.
3. *İsmayılzadə C.R.* Deyilən söz yadigardır. Bakı: Yazıçı, 1987, 350 s.
4. *Musalı V.* Azərbaycan təzkiyəçilik tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 377 s.
5. *Səmədov V.* Yadigar misralar. “Azərbaycan müəllimi” qəz., Bakı, 1987, 7 avqust